

BAĞLARI SIKILAŞTIRMAK: ADİL, GÜVENLİ VE BARIŞÇIL OKULLAR İÇİN ÖNERİLER

Yönetici Özeti

Şiddet Sorununun Boyutu ve Aciliyeti

Okullarda yaşanan silahlı saldırılar ve artan şiddet olayları, okulda şiddetin önlenmesini açık bir politika önceliği hâline getiriyor. Son dokuz yılda çocukların karıştığı cinayet vakaları yüzde 131, uyuşturucu ticaretiyle ilişkili suçlar yüzde 119 arttı. Şiddete maruz kalan çocuk sayısı 2020'den 2024'e yüzde 156 artarak 279.620'ye ulaştı; 2024'te suça sürüklenip işlem gören çocuk sayısı 202.778. Türkiye'de 15 yaşındaki her dört çocukta biri okulda çeteler ve silah ya da bıçak taşıyan öğrenci gördüğünü söylüyor.

Şiddetin Yapısal ve Çokkatmanlı Boyutları

Şiddeti önlemeye yönelik etkili adımlar atmak, onu besleyen koşulları doğru anlamayı gerektiriyor. Okulda şiddet, münferit davranış sapmaları olarak değil, toplumsal ve kurumsal koşulların bir ürünü olarak ele alınmalıdır. Şiddeti bireysel özellikler ya da psikolojik risk faktörleri üzerinden açıklamaya çalışmak hem sorunu yanlış tanımlar hem de müdahaleyi yanlış hedeflere yönlendirir. Belirleyici olan, şiddetin hangi ilişkiler içinde ve hangi koşullarda ortaya çıktığıdır. Okulda statünün nasıl kurulduğu, hangi kimliklerin dışlandığı, hangi davranışların ödüllendirildiği, hangi normların gündelik etkileşimlerde yeniden üretildiği ve aile ile çocuğun ihtiyaçlarının sistematik biçimde izlenip izlenmediği bu açıdan belirleyici sorulardır. Şiddeti besleyen koşulların bir bölümü doğrudan gözlemlenebilir düzeyde işliyor. Dışlanma ve zorbalık, aile içi şiddet, engelli ve nöroçeşitli çocukların maruz kaldığı ayrımcılık, ateşli silahlara kolay erişim ve adalete duyulan güvensizlik bunların başında geliyor. Kök nedenler ise daha derinlerde yatıyor: Ekonomik eşitsizlikler, şiddeti meşrulaştıran kültürel normlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve dijital ortamın şiddeti normalleştiren dinamikleri bu katmanı oluşturuyor. Tüm bu koşullar okulun müdahale alanının çok ötesine geçiyor, sorumluluğun yalnızca okula ve öğretmenlere bırakılmaması gerekiyor.

Onarıcı Yaklaşım için Çerçeve

Şiddeti besleyen koşulların çokkatmanlı yapısı, müdahale anlayışının da aynı derinlikte kurulmasını gerektiriyor. Şiddete zemin hazırlayan koşulları ortadan kaldırmayı hedefleyen önleyici adımlara, risk altındakileri güvende tutan koruyucu önlemlere ve zarar gören ilişkileri yeniden kurmaya odaklanan onarıcı uygulamalara ihtiyaç duyuluyor.

Onarıcı uygulamalar, şiddet sonrasında disiplin sürecini işletmekle yetinmek yerine zarara uğrayan tüm okul bileşenlerini, öğrencileri, öğretmenleri ve okul yönetimini sürece dahil

eder. Amaç, ne olduğunu birlikte anlamak, sorumluluğu paylaşmak ve kopan ilişkileri yeniden inşa etmek olmalıdır. Şiddet hangi koşullarda ortaya çıktı ve bu koşullar nasıl değiştirilebilir soruları; müdahaleyi bireysel yaptırımdan çıkarıp okul düzeyinde ilişkileri ve normları dönüştürmeye, toplumsal bir arada yaşamın koşullarını güçlendirmeye yönlendirebilir. Politika geliştirirken bir adımın başka sorunlara yol açmaması da gözetilmelidir. Okulu güvenli kılmak adına başvuru gözetim ve denetim uygulamaları çocukların ve öğretmenlerin mahremiyet, ifade özgürlüğü ve eğitim hakkını zedeleyebilir; okulu koruyucu bir ortam olmaktan çıkarıp baskı altında tutulan bir alana dönüştürebilir. Risk odaklı izleme sistemleri belirli öğrencileri kalıcı biçimde etiketleyebilir, onarıcı olmayı hedefleyen uygulamalar taraflar üzerinde baskıya dönüşebilir. Güvenli okul ile denetim altındaki okul arasındaki sınır, şiddeti önlemeye yönelik her politikanın gözetmesi gereken temel bir insan hakları çerçevesidir. Okulun güvenli olması, çocukların yaşam, gelişim, eğitim ve şiddetten korunma haklarından doğan bir devlet yükümlülüğüdür; siyasi bir tercih değildir.

Politika Önerileri

İlgili politikalar, birbirinden bağımsız müdahaleler yerine birbirini tamamlayan ve farklı düzeylerde eş zamanlı işleyen bir bütün olarak tasarlanmalıdır. Aşağıda yer alan öneriler bunu yapmayı hedefliyor. Her öneri ayrı bir soruna yanıt verirken diğerleriyle de doğrudan ilişki içinde ele alınmalıdır.

1. Yönetişim, izleme ve hesap verebilirlik mekanizmalarının güçlendirilmesi: Okulun güvenli olması, devlet yükümlülüğünde bir insan hakları meselesi olarak ele alınmalı ve MEB koordinasyonunda çok paydaşlı komisyonlar aracılığıyla yönetilmelidir. Bu mekanizmalar kurumsallaştırılmalı, öğretmen ve çocukların etkin katılımı sağlanarak şeffaf kaynaklarla desteklenmelidir. Okul idarelerinin başarısı akademik çıktılar yerine güvenli iklim ve paydaşların iyi olma hâli üzerinden değerlendirilmeli; süreç, sivil toplumun denetimine ve hesap verebilirlik ilkelerine açık tutulmalıdır.

2. Erken tespit, izleme ve müdahale süreçlerinin etkinleştirilmesi: Tüm şiddet türlerini standart biçimde kaydeden ulusal bir veri ve izleme sistemi kurulmalı, kurumlar arası bilgi paylaşımı protokolleri belirlenmelidir. İlgili göstergeler sistematik biçimde izlenmeli; destek ihtiyacının tespitinde etnik köken, engellilik ya da sosyoekonomik durum gibi kimlik özellikleri değil, çocuğun somut davranış değişiklikleri ve içinde bulunduğu koşullar esas alınmalıdır. Süreçler öğrencileri etiketlemeyecek biçimde tasarlanmalıdır.

3. Güvenli başvuru yolları ve bildirim mekanizmalarının güçlendirilmesi: Şiddet durumlarının bildirilebilmesi, bunun ortak bir sorumluluk olarak görüldüğü bir okul kültürünü gerektiriyor. Öğrenciler ve öğretmenler için anonim ve erişilebilir başvuru kanalları oluşturulmalı, bildiren kişinin kimliği ve güvenliği güvence altına alınmalıdır. Başvuruları almakla sorumlu birim ve kişiler belirlenmeli, her başvuru kayıt altına alınmalı ve süreç, başvuran kişiye düzenli olarak bildirilmelidir. Dijital ortamlarda ortaya çıkan şiddet türleri için başvuru ve değerlendirme süreçleri de ayrıca tanımlanmalıdır.

4. Psikososyal destek, rehberlik, sosyal hizmet ve onarıcı müdahale sistemlerinin birlikte güçlendirilmesi: Rehber öğretmen/psikolojik danışman sayısı öğrenci sayısı ve

okulun ihtiyaçlarına göre artırılmalı, okullara sosyal hizmet uzmanı atanmalıdır. Rehber öğretmen/psikolojik danışman disiplini uygulayan otorite değil, öğrenci yararını gözetken destek unsuru olarak konumlanmalı; karmaşık vakalarda psikososyal değerlendirme sürecini yönlendirmelidir. Disiplin yönetmeliği onarıcı uygulamaları kapsayacak biçimde yeniden düzenlenmeli; onarıcı süreçlerin hangi koşullarda devreye gireceği ve nasıl yürütüleceği açıkça tanımlanmalıdır.

5. Okul içinde ilişkilerin, normların ve statü yapılarının dönüştürülmesi: Cinsiyet, beden, engellilik, nöroçeşitlilik ve sosyoekonomik durum temelinde ayrımcılığı engelleyen açık kurallar oluşturulmalı, okul içindeki örtük normlar görünür kılınmalıdır. Öğrenciler için görünürlük ve kabul sağlayan alternatif katılım ve sorumluluk alanları yaratılmalı; zorbalığın yoğunlaştığı geçiş dönemlerinde dışlanmayı önleyecek uygulamalar hayata geçirilmelidir. Toplumsal cinsiyet eşitliği bu dönüşümün ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmalıdır.

6. Okul bileşenlerinin iyi olma hâlini destekleyen kapsayıcı öğrenme ve çalışma ortamlarının güçlendirilmesi: Sanat, spor ve kolektif üretim alanları ücretsiz ve erişilebilir olmalı ve bu alanlar çoğaltılmalıdır. Beslenme ve temel ihtiyaçlara erişim tüm öğrenciler için güvence altına alınmalı, dezavantajlı öğrenciler için maddi destek ve burs imkânları akademik başarıya dayalı olmaksızın sağlanmalıdır.

7. Fiziksel ortamın güvenli ve erişilebilir kılınması: Okul içi ve dışı alanlarda riskli alanlar düzenli izlenmeli, riskler giderilmeli; temel altyapı hizmetleri kesintisiz sağlanmalıdır. Fiziksel güvenlik araçları gözetim amacıyla değil, riskli alanların düzenlenmesine yönelik kullanılmalı; okul atmosferi farklı öğrenci kimliklerini görünür kılan ve aidiyet duygusunu güçlendiren kapsayıcı düzenlemelerle oluşturulmalıdır.

8. Eğitim sistemindeki yapısal baskıların azaltılması: Standartlaştırılmış müfredat ve sınav sistemlerinin yarattığı sürekli performans baskısı dışlanma duygusunu ve akranlar arası gerilimi besliyor. Ölçme ve değerlendirme süreçlerinde proje, performans ve süreç odaklı yöntemler kullanılmalı; başarı göstergeleri akademik sonuçlarla sınırlı kalmamalıdır. Sosyal duygusal öğrenme gündelik okul yaşamına entegre edilmeli, öğrenci ve öğretmen katılımına açık karar alma süreçleri güvence altına alınmalıdır. İkili eğitim sonlandırılmalı, kalabalık sınıflarda öğretmen başına düşen öğrenci sayısı kademeli olarak azaltılmalıdır.

9. Dijital ortamlarda şiddetin önlenmesi: Okulda başlayan çatışmalar dijital ortamda sürüyor, çevrimiçi gerilimler okula taşınıyor; zorbalık ve şiddet zaman ve mekân sınırı olmaksızın devam edebiliyor. İlgili platformlara çocuk hakları temelinde yasal yükümlülükler tanımlanmalı, nefret söylemi ve ayrımcı içeriklere karşı içerik moderasyonu zorunlu hâle getirilmelidir. Okul bileşenlerine eleştirel dijital medya okuryazarlığı eğitimi sunulmalı; dijital ortamlarda uzun süre kalmaya zemin hazırlayan koşullar, sosyal politika araçlarıyla ele alınmalıdır.

Bu belge; ERG'nin 2003'ten bu yana yürüttüğü izleme-değerlendirme çalışmalarına, saha bulgularına, sivil toplum, akademi ve öğretmenlerle yapılan yuvarlak masa toplantılarına ve alanyazın taramasına dayanıyor. Müdahale programları, uygulama rehberleri ve izleme araçları gelecek çalışmalarda ayrıca geliştirilecektir.